

Јована МИЛОВИЋ КУЈУНЦИЋ*

ЗАВЕШТАЈНО НАСЛЕЂИВАЊЕ И ДИГИТАЛНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ¹

Апстракт

Дигиталне технологије пружају нам неограничене могућности за комуникацију, нова знања и открића. Предности дигиталних технологија постављају питање њихове употребе у сфери завештајног наслеђивања. Могућност састављања завештања путем видеа, имејла или СМС-а, постаје све актуелнија у пракси. Истраживање је, тако, усмерено на утврђивање могућности увођења електронског завештања у српски правни систем. Аутор, посебно, покушава да укаже на потребу преиспитивања употребе дигиталних технологија у области завештајног наслеђивања те да предложи њихову употребу код већ постојећих облика завештања. Неизоставан елемент употребе дигиталних технологија јесу и проблеми које могу проузроковати.

Кључне речи: заоставштина, дигиталне технологије, писмена форма, својеручни потпис, видео снимак.

1. УВОД

Граница између физичког и такозваног виртуелног света, из дана у дан, постаје све мање видљива. У савременом друштву могуће је задовољити готово све потребе коришћењем дигиталних технологија. Тако можете обављати куповину и продају, наручивати храну, плаћати рачуне итд. Предности дигиталних технологија постављају питање њихове употребе у области завештајног наслеђивања. Питања о могућности састављања завештања коришћењем рачунара, таблета, телефона, видео камера, све се више постављају у судској пракси. Често се и потенцијални завештаоци

* Асистент, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, Република Србија, jovana.milovic@pr.ac.rs, ORCID: 0000-0002-8031-0492.

¹ Рад је настао као резултат истраживања на научно-истраживачком пројекту под називом "Систем заштите људских права и основних слобода – стање, изазови и перспективе" Правног факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици за период 2025-2027. Рад представља резултат истраживања које финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација по Уговору са Правним факултетом Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици (Евиденциони број уговора 451-03-137/2025-03/200254 од 4. фебруара 2025. године).

могу запитати да ли би могли да сачине завештање у свом дому отварањем документа за текст на рачунару.

У позитивном српском праву, према Закону о наслеђивању (1995, чл. 84 – 111а), постоји девет облика завештања за које су предвиђени начин састављања и формални услови. Тако наш законодавац не предвиђа могућност изражавања последње воље коришћењем било ког од савремених техничких средстава, односно сачињавање завештања у електронској форми. Међутим, с обзиром на растући значај и предности дигиталних технологија неопходно је размотрити њихово увођење у области завештајног наслеђивања.

Дуго је област завештајног права непромењена у готово свим правним системима. Захтеви форме практично се вековима нису мењали иако су друштва многоструко измењена. Савремени начин живота, пандемије (Ђурђић Милошевић, 2022, 406) те различите врсте сукоба диктирају нове начине комуникације међу људима. С обзиром на то да се веома мали број људи одлучује за састављање завештања, можемо говорити о извесној кризи овог основа за расподелу имовине *mortis causa*. Зашто не користити дигиталне технологије да га реafirмишемо?! У време када свако домаћинство има приступ дигиталним технологијама, закон мора пратити техничке промене и прилагођавати се друштву. Стога, аутор покушава да предложи могућа решења у погледу коришћења дигиталних технологија за састављање завештања у електронској форми или, пак, доказивање постојећих облика завештања.

2. ДИГИТАЛНЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ

Постоји читав низ дигиталних технологија које се могу користити за прављење текстуалних, аудио или видео записа, те евентуално бити употребљене за изјаву последње воље, па је потребно направити одређену разлику између њих. Поделу модерних технологија, у циљу нашег предмета истраживања, можемо начинити према два критеријума. Први критеријум поделе је према начину изјављивања воље. Тако се воља може изјавити записивањем (програми за израду текста – Word..., SMS порука, белешке са телефона, е mail, друштвене мреже) или усмено (аудио или видео снимак). У пракси неких земаља, попут Аустралије, било је случајева изјаве последње воље у СМС поруци, или коришћења камере мобилног телефона у ову сврху (Zalucki, 2014, 19-34).²

Други критеријум поделе односи се на начин употребе дигиталних технологија. Тако се подела врши с обзиром на то да ли се воља изјављује без

² „The deceased shortly before his suicide created a series of record on his iPhone. One was expressed to be his last will in which the deceased named an executor and provided for his property to be gifted away...” (Zalucki, 2014, 19-34).

употребе рачунарске мреже интернет (offline) или се изјављује путем интернета (online).

Сачињавање завештања offline подразумева куцање текста на рачунару, таблету, smart phone-у, односно писање на самом уређају помоћу посебне оловке од стране завештаоца. Завешталац може потписати такво завештање куцањем свог имена или стављањем било ког другог потписа на електронски документ, који затим чува на хард диску свог електронског уређаја. Завештање сачињено на овај начин чува се на самом уређају, без отпремања на веб страницу, штампања итд. Наиме, подаци су сачувани на локалном дигиталном медијуму података (УСБ кључ, интерни и екстерни хард диск, паметни телефон, СД картица). Ово је практично приватно завештање доступно само завештаоцу у чијем сачињавању не учествују ни сведоци, ни државни органи. Наиме, може се десити да особа на поменутих уређајима направи документ у програму Word, насловљен као „My Will.doc“ у којем врши распоред своје заоставштине, као у једном примеру из Аустралије (Mason, 2016, 245).

Сачињавање завештања на овај начин стварало би проблеме попут веће могућности измене документа, застаревања технологије те немогућности препознавања документа након протекла времена, више верзија документа па је тешко утврдити која је аутентична. Међутим, бројни од поменутих проблема могу се отклонити кроз систем заштите метаподатака (подаци о подацима) који су повезани са електронским документом и који пружају потребне податке о њему, попут времена када је измењен, да ли је уопште мењан и тсл (Ђурђић, Милошевић, 2022, 410).

Online изјава последње воље подразумева коришћење неког медија за складиштење, попут web site-а са шаблонима, email-а у ком се врши распоред заоставштине, друштвених мрежа и тсл. Код оваквог начина изјављивања воље она више није једино под утицајем завештаоца он над њом нема de facto контролу, јер њено остваривање сада зависи од пружаоца услуга чији је медиј користио. Основни проблем код оваквог начина изјављивања воље јесте што се бројни подаци о документу могу добити једино уколико пружалац услуга одлучи да их подели, па се тако не може утврдити да ли је документ (порука) мењан и тсл. Нпр. завешталац пошаље себи електронско завештање и чува га само на свом email налогу. Тако приступ наследника завештању није загарантован и зависи од политике пружаоца услуга.

Посебно се мора поменути и изјава воље која потенцијално може бити дата путем друштвених мрежа. Друштвене мреже у ову сврху могу бити искоришћене на различите начине. На пример, особа се улогује на свој Facebook профил и пошаље поруку пријатељу у којој распоређује своју заоставштину „Хеј, ја сам у болници. У случају да ми се нешто деси желим да сва моја имовина и сва добра припадну мојој деци. Не бриши ову поруку“ (What is an “Electronic Will”?, 2018, 6). На овај начин, подаци о креираној поруци су код другог субјекта, мобилног оператера, Фејсбука. Дакле, коришћење података релевантних за аутентификацију поруке зависило би од

одлуке оператера да је подели. У таквим случајевима, било би неопходно ангажовати суд, како би се омогућио приступ одређеним личним подацима завештаоца. Нарочито је занимљиво питање “наслеђивања” профила на друштвеним мрежама након смрти њихових власника које ће бити предмет наредних истраживања.

Постоји још један начин коришћења дигиталних технологија који се као посебан предлог издвојио првенствено у англосаксонској пракси, а то је креирање посебног website-а за сачињавање завештања од стране одговарајућих субјеката, пре свега, нотара. Поступак сачињавања завештања на овај начин функционисао би тако што потенцијални завешталац попуњава основне податке на сајту креираном од стране нотара који може користити свако ко жели да сачини завештање на овај начин. Потом подаци постају online доступни и тако се омогућава да два сведока њему посведоче у електронском окружењу, након чега следи електронско потврђивање документа од стране нотара. Сво време су учесници поступка у комуникацији путем live видео конференције. Провајдер обећава одржавање изјаве воље безбедном, уз одговарајућу накнаду на одређени временски период (What is electronic will, 2018, 6). У области кривичног права има предлога да се створе апликације за пријављивање кривичних дела Anti-Violence која би била доступна у продавницама најпопуларнијих мобилних платформи Google Play Store (Android) и Apple App Store (iOS) (Димовски, 2024, 97), те би се креирање апликација чија би функција била бележење и чување последње изјаве воље ваљало размотрити и у области завештајног наслеђивања.

3. ЗАКОНОДАВСТВО

Дигиталне технологије су отвориле врата глобалној трговини у великим размерама, па се њихова употреба првенствено разматра у области уговорног права. Тако је Комисија УН за међународно трговинско право 1996. године усвојила Модел закона о електронској трговини према чијем угледу би национално законодавство решило питање коришћења савремених средстава комуникације у области уговорног права. Главна сврха Модел закона била је уклањање препрека у националном законодавству за коришћење информација генерисаних, послатих, примљених или сачуваних електронским, магнетним, оптичким или сличним средствима, укључујући, али не ограничавајући се на електронску размену података, електронску пошту, телеграм (UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment, 1998, Art. 2). Један од водећих принципа Модел закона јесте уклањање дискриминације правних трансакција закључених у електронском облику. Модел закон прописује да правним трансакцијама не треба ускраћивати правно дејство или валидност само зато што су закључене у електронском облику (UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment, 1998, Art. 5).

У складу са препорукама садржаним у Модел закону, те чл. 9, ст. 1 Директиве о електронској трговини 2000/31/ЕС, које се односе на признавање могућности

закључивања уговора у електронском облику, уклањање препрека за њихово закључивање односно признавања правног дејства уговорима који су сачињени електронским путем, наша држава је 2009. године донела Закон о електронској трговини (ЗОЕН, РС, 2009). Овај закон регулише закључивање уговора електронским путем, што подразумева постизање споразума о вољи уговорних страна коришћењем различитих средстава електронске комуникације, као што су електронска пошта, електронска размена података, интерактивне странице на интернету или видео конференција.

Директива о електронској трговини 2000/31/ЕС предвиђа и да иако су испуњени услови за валидност електронског потписа у конкретном случају, електронски потпис није дозвољен у области завештајног наслеђивања (Ђурђић Милошевић, 2018, 144). У овој области и даље постоје традиционална схватања о строгим формалним условима, међу којима нема места за коришћење дигиталних технологија. За састављање готово свих облика завештања у српском праву предвиђена је писмена форма, као форма којој се традиционално поклања највише поверења. Писмена форма пружа завештаоцу сигурност у погледу расподеле његове заоставштине, на начин који је он желео и изразио у писаном документу.

4. ПОЈЕДИНИ ОБЛИЦИ ЗАВЕШТАЊА

Стварањем потпуно новог електронског окружења, електронских идентитета за дигитално пословање (Conti, 2019, 20), те на основу тога насталог дигиталног тржишта рада (Ковачевић Перић, Мицковић, 2023, 48), поставља се питање његовог стварања и у области завештајног права. Мисао о укључивању дигиталних технологија у област завештајног права обично иде у правцу креирања новог облика завештања – електронског завештања.

„Електронски тестамент је документ забележен у електронском облику који садржи једностране одредбе последњих жеља“ (Conti, 2019, 3). „Документ је електронски када је изражен у облику бинарног низа отелотвореног електромагнетним сигналимa и сачуван на рачунарском медијуму за складиштење“ (Conti, 2019, 3). Електронским завештањем се тако третира документ сачињен у електронској форми, документ електронски потписан или електронски оверен од стране нотара.

Слично томе, употреба дигиталне технологије је регулисана у савезној држави Невада, која је 2001. године идеју електронског завештања преточила у закон. Овај Закон никада није заживео у пракси јер претпоставља испуњење бројних услова за функционисање. Закон Неваде (NRS, Chapter 133 Wills) регулише електронско завештање као документ написан и сачуван у електронском запису. Термин „електронски запис“ означава завештање које је „креирано, генерисано, послато, саопштено, примљено или сачувано у електронском или другом медијуму који је

доступан у видљивом облику“ (Grant, 2008, 128). „Електронски записи укључују, али нису ограничени на податке, текст, слике, звукове, кодове, базе података, рачунарске програме, рачунарски хардвер, рачунарски софтвер, рачунарске дискете, фотографије, слајдове, филмове, видео траке, аудио траке, панеле и дискове, CD-ROM дискове, DVD дискове, е-пошту, гласовну пошту и било који материјал намењен за очување текста, гласа одређене особе“ (Grant, 2008, 128).

Електронско завештање требало би, сходно NRS-у а касније и чл. 2-502 Uniform Probate Code-а (1969, Last Amended or Revised in 2019), да садржи датум и физички или електронски потпис завештаоца, најмање један атрибут аутентичности, или физички или електронски потпис друге особе у име завештаоца, у његовом присуству и по упутствима завештаоца, односно потпис најмање два сведока у разумном времену након што су били сведоци потписивања, или пред јавним бележником.

Ако завешталац сам offline сачињава завештање без учешћа сведока или јавног бележника оно мора имати неки елемент аутентификације (Conti, 2019, 8). „Карактеристика аутентичности“ јесте карактеристика одређене особе која је јединствена за ту особу и која представља биолошку или физичку карактеристику одређене особе (биометричке методе) (NRS, 2017, Ch. 133). Таква карактеристика може да се састоји од „отисака прстију, скенирања мрежњаче, препознавања гласа, препознавања лица, видео снимка, дигиталног потписа или друге комерцијално валидне аутентификације коришћењем јединствених карактеристика особе“ (Ђурђић Милошевић, 2022, 411-412). Електронско завештање мора бити сачињено тако да постоји само једна аутентична копија. Сваки покушај измене аутентичне копије може се лако идентификовати. Електронско завештање сачињено на наведени начин требало би да има исту правну снагу као да је сачињено у писменој форми (Grant, 2008, 130).

Подразумева се, овакав вид аутентификације изјаве последње воље коришћењем лозинки, PIN кодова, биометричких метода, квалификованих електронских потписа (Савковић, 2013:89), потребан је и у online формату. На пример, приликом слања е mail-а електронска порука се претвара у форму готово бесконачних нула и јединица, у тзв. форму бинарног језика, да би се поново трансформисала у језик разумљив обичном човеку. Како су могућности за злоупотребе у овом периоду трансформације велике, управо се оваквим средствима идентификације оне смањују на најмању могућу меру (Савковић, 2013: 83).

Уколико могућност састављања електронског завештања пренесемо на домаћи терен, прво морамо одредити значај писмене форме у српском правном систему. Остваривањем доказне, заштитне, аутентификационе и идентификационе функције (What is electronic will, 2018, 7) писмена форма служи остварењу једног циља а то је извршење последње воље завештаоца односно његове правне намере. Може ли формализам у нашем праву уступити место садржини односно правој намери (вољи)

завештаоца па на који год начин она била изјављена?! У америчкој доктрини појавило се разумевање одређене хијерархије формалних услова за састављање завештања (Grant, 2008, 120). Uniform Probate Code у чл. 2-503 регулише “нешкодљиву грешку” која дозвољава пропуст у форми ради остварења праве воље (намере). Наиме, постоје одређени недостаци који се могу толерисати ако се може утврдити права намера завештаоца. На пример, када завешталац погрешно схвати захтев за два сведока и има само једног присутног при сачињавању и потписаног. У средишту разумевања „нешкодљиве грешке“ је намера завештаоца да тако састављен електронски документ представља његову последњу вољу (Uniform Electronic Act, Section 6). Англосаксонска судска пракса постепено је напустила захтеве за строгом формом и прихватила тј. предност дала стварној вољи завештаоца кроз систем “нешкодљиве грешке“ (Conti, 2019, 4).

Да ли се овакав систем “нешкодљиве грешке“ може применити и код нас? Ово нарочито имајући у виду да су у нашем законодавству завештања која имају формалне недостатке рушљиви, док су други правни послови који садрже овакав недостатак ништави. Такво завештање може да важи, односно да производи правно дејство ако испуњава формалне услове пуноважности другог облика завештања. Форма је код завештања установљена, пре свега, ради заштитите приватних интереса (Кашћелан, 2011, 256), те треба преиспитати овакав систем.

Ако је завештаочева намера за располагање заоставштином видљива и коришћењем дигиталних технологија: Зашто то не дозволити? Наиме, данас, у ери дигиталних технологија, када свако домаћинство има техничке уређаје, постоји већа могућност за њихову употребу у области завештајног наслеђивања. У нашој земљи, 2024. године, 95,9% домаћинстава поседује мобилни телефон, лаптоп 53,9%, док интернет везу поседује чак 88,8% домаћинстава. Преко 73% људи користило је рачунар у последња три месеца 2024. године и то 83,3% свакодневно или скоро свакодневно. Само 14,2% никада није користило рачунар. Преко 87% људи користи интернет свакодневно или скоро свакодневно. Нешто више од 81% интернет популације има налог на друштвеним мрежама. 65,3% људи користи интернет за примање или слање имејлова. 91,6% особа је слало онлајн поруке путем WhatsApp-а, Viber-а, Skype-а, Messenger-а, док је преко интернета/видео разговора телефонирао 94,7% испитаника (Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији, 2024).

Бојазан од електронске форме у домаћем наследно-правном законодавству базира се на размишљању да електронска форма неће моћи да испуни све оне функције писмене форме. Поменуте функције писмене форме су доказна, заштитна јер упозорава завештаоца на значај радње коју предузима, аутентификациона и идентификациона. Писмена форма спречава промену односно злоупотребу последње изјаве воље. Заговорници писмене форме истичу да воља изјављена у писменој форми остаје непромењена, док то није могуће у потпуности гарантовати у електронском

формату, нарочито у online комуникацији. Сврха писмене форме јесте да се обезбеди трајни запис који се може употребити касније. Пре свега, да пружи опипљиве доказе о намери завештаоца да на овај начин расподели своју заоставштину, да разуме последице састављања завештања, да обезбеди трајни запис завештања, да осигура аутентичност завештања, да обезбеди лако складиштење података (UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment, 1998, Art. 6).

Међутим, и употреба дигиталних технологија доводи до бројних позитивних ефеката. Можемо истаћи једноставнији и ефикаснији поступак сачињавања завештања, приступачност особама са инвалидитетом и људима у изолованим подручјима, једноставан поступак промене садржаја завештања (Ђурђић Милошевић, 2018, 144), односно лако проналажење завештања, откривање измена и тсл. Заговорници постојања хартије као доминантног медија за преношење података истичу њену доказну снагу у први план. Међутим, и електронском разменом података унутар компјутерских мрежа остају поуздани докази о сачињеном документу.

Могућност употребе дигиталних технологија преиспитаћемо и код постојећих приватних облика завештања, својеручног и писменог завештања пред сведоцима. У том смислу, треба тумачити формалне услове за сачињавање ова два облика завештања. Према члану 84. нашег Закона о наслеђивању, својеручно завештање мора бити својеручно написано и потписано од стране завештаоца. Међутим, наш законодавац не одређује на прецизан начин шта се подразумева под условом својеручног писања. Суштина овако формулисаног услова је да је завешталац написао завештање својом руком, а не да је написано туђом руком за завештаоца. Наиме, чак и приликом сачињавања текста на рачунару, завешталац користи руке (Стојановић, 2022, 223). Па се може поставити питање: Да ли сам по себи термин искључује употребу механичких средстава приликом писања? Међутим, употребом дигиталних технологија, већ обликована слова се утискују на документ, а суштина услова својеручног писања је да слова морају бити својеручно обликована од стране завештаоца (Стојановић, 2011, 212). Дакле, куцање текста на таблету, рачунару или телефону не би испунило услов писања текста својеручно.

Могло би се поставити питање да ли је овај услов испуњен уколико се текст на тај уређај наноси ручно, оловком за цртање/писање. Познат је случај Кастра из 2013. године у Охају. У овом случају, завешталац је документовао своју последњу изјаву воље брату, који је записао оловком за цртање/писање на Samsung Galaxy таблету у апликацији S Note која омогућава да пишете исто као са оловком и папиром (Conti, 2019, 5). Завешталац је такође потписао завештање на таблету оловком за цртање/писање, а затим су присутни сведоци ставили своје потписе. У овом случају, суд је морао да процени да ли је испуњен услов „у писменој форми“, с обзиром на то да је завештање сачињено на таблету, да записано није на нечем опипљивом. Суд је признао правно дејство таквог завештања, наглашавајући да је сачињен на захтев

завештаоца, да је он имао његов потпис и да су састављању присуствовала два сведока, који су га потврдили својим потписима (Uniform Electronic Act, 2019).

Признавање овакве могућности у нашем законодавству значило би да је само дошло до промене медија на који се текст наноси ручно, уместо папира и хемијске оловке или писаће оловке, сада је у питању електронски уређај. Наиме, законодавац не прави разлику у погледу подлоге на којој се слова утискују-обликују (својеручно завештање сачињено на табли, на зиду пећине написано камењем Стојановић, 2022, 223). Зашто онда не може да се сачини на таблети?³ Данас су креирани таблети који су по начину коришћења, чак и тежини, готово идентични хартији, те се од ње разликују само својим изгледом. Формални услови за састављање овог облика завештања и даље би остали исти, само би њихова реализација била прилагођена потребама савременог друштва и коришћењу дигиталних технологија.

Уколико наш законодавац још увек није спреман на овако радикалне потезе, с обзиром да законска стилизација својеручног завештања не искључује употребу техничких средстава треба како предлаже Стојановић (2022, 223) размотрити увођење подоблика својеручног завештања, „написаног коришћењем рачунара, уз обавезан потпис завештаоца“.

Приватно писмено завештање пред сведоцима регулисано је тако да завешталац који зна да чита и пише пред два сведока изјављује да је већ прочитао оно што је писмено сачињено, да је ово његова последња воља, а затим својеручно потписује писмено (ЗОН, чл. 85). Ово завештање се најчешће сачињава куцањем текста на рачунару, што значи да се користе дигиталне технологије за бележење изјаве последње воље. Потпис завештаоца тако постаје основно средство идентификације завештаоца и потврђивања аутентичности завештања (Ђурђић Милошевић, 2022, 408).

Писмено завештање пред сведоцима мора бити својеручно потписано (ЗОН, чл. 85 ст. 1) од стране завештаоца, у присуству два сведока. „Потпис се генерално дефинише као било који знак или симбол приложен, фиксиран на одређени документ у писменој форми, са циљем да се манифестује жеља потписника да га прихвати као свој и да се обавеже на њега“ (Savković, 2013, 78). Међутим, питање својеручног потписа такође постаје отворено, с обзиром на изједначавање правног дејства квалификованог електронског потписа и својеручног потписа предвиђеног чланом 50, став 2 нашег Закона о електронским документима, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању.

³ Нешто слично постоји код биодинамичке верзије рукописа приликом потписивања на уређају, на пример за израду биометријске личне карте (Mason, 2016, 291). Посебна подлога и посебна оловка – „потпис се репродукује на екрану рачунара, а низ мерења бележи понашање особе док извршава ову радњу. Мерења укључују брзину, ритам, образац, навику, редослед потеза и динамику, који су јединствени за појединца у тренутку када пише свој потпис. Ова датотека се може приложити било ком документу“ (Mason, 2016, 291).

Квалификовани електронски потпис је напредни електронски потпис креиран алатом за креирање квалификованог електронског потписа и заснован на квалификованом сертификату за електронски потпис (Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању, чл. 2 ст. 30). Ова врста електронског потписа може се добити само од једног од званичних сертификационих тела. То је правно лице које издаје електронски потпис свим овлашћеним или физичким лицима, у складу са законом.⁴ Но и чл. 50 (ЗОЕД) сам каже да се одредбе о истом дејству квалификованог и својеручног потписа не могу примењивати на оне правне послове који се не могу сачињавати у електронској форми какав је посао завештање. Посебно се у ст. 5 поменутог члана то истиче и за правне послове за које је предвиђена јавнобележничка форма што је, између осталог, јавнобележничко завештање.

С обзиром на технолошки аспект електронског потписа заснованог на асиметричној криптографији јавног кључа који се користи за креирање приватног кључа који је доступан само потписнику документа, док је јавни кључ доступан свима, могућност злоупотребе је минимизирана. Квалификованим потписом гарантује се идентитет потписника, гарантује се интегритет електронског документа и онемогућава мењање садржаја (ЗОЕД, чл. 2, ст. 30). Коришћењем технологије квалификованог електронског потписа порука се шифрује, те се тако спречавају њене измене приликом електронског трансфера. Уколико и дође до пресретања електронске поруке, лице које је извршило пресретање неће моћи да се упозна са садржином електронске поруке захваљујући чињеници да је она кодирана и да је за декодирање потребан приватни кључ. Из тога следи да дигитални потпис много сигурније идентификује потписану поруку, са много већим степеном поузданости и прецизности него папирни потпис, и омогућава висок степен сигурности да се утврди да дигитални потпис припада потписнику (Ђурђић Милошевић, 2018, 145).

Својеручни потпис је јединствен за свако лице, али с друге стране, и код квалификованог електронског потписа сваки потписник има свој јединствени приватни кључ, који је практично немогуће открити. Сама процедура добијања приватног кључа је сложена и подразумева укључивање више инстанци, те се на тај начин потенцијалном завештаоцу довољно указује на озбиљност радње коју предузимају. Свакако, и коришћење квалификованог електронског потписа са собом носи одређене ризике, попут развоја савременије технологије којом би се дешифровао

⁴ У Србији постоји неколико регистрованих сертификационих тела за издавање квалификованих сертификата за електронски потпис (Пошта Србије, Привредна комора Србије, Министарство унутрашњих послова Републике Србије, компанија „Halcom ad Beograd“, „E-Smart Systems“, Сертификационо тело Министарства одбране и Оружаних снага Србије). Квалификовани електронски потпис може се наћи на чипованој личној карти, коју издаје МУП Републике Србије, а може се наћи и на другој чипованој картици, USB меморији, диску. Регистар пружалаца квалификованих услуга од поверења. Доступно на: <https://epotpis.mtt.gov.rs/registar-pruzalaca-kvalifikovanih-usluga-od-poverenja-2/>, (1.9.2025.).

потпис, индивидуална (не)одговорност давалаца услуга сертификовања, претње сигурности изазване радњама самог имаоца приватног кључа и материјални трошкови везани за примену ове технологије. Међутим, коришћење својеручних потписа нема ништа мање недостатака у односу на наведене недостатке квалификованог електронског потписа.

Сходно томе, дигиталне технологије би могле пронаћи своју примену у састављању писменог завештања пред сведоцима, уколико не код својеручног потписа онда бар код присуства сведока. Кашћелан предлаже (2011, 266) да код писменог завештања пред сведоцима присуство сведока може да замени њихово виртуелно присуство, да сачињавању “присуствују“ путем видео позива, Skipe-а, ZOOM-а.

Предлози за употребом дигиталних технологија иду и до сачињавања завештања у облику видео записа (Кашћелан, 2011, 258). Пре свега, као додаток писменом завештању пред сведоцима (Кашћелан, 2011, 267) и то у функцији доказног средства. Наиме, видео запис омогућава да се утврде све оне околности везане за завештаоца и поступак сачињавања завештања које касније могу бити повод за оспоравање његове пуноважности (попут завештајне способности, постојања мана воље и тсл.) (Кашћелан, 2011, 259.). Чини се да је основна предност видео записа то што омогућава да завешталац буде главни сведок изјаве своје последње воље и ако је он тада већ мртав (Beyer, Buckley, 1989, 50), у односу на субјективне изјаве сведока. Наиме, завешталац овако може да објасни коришћене фразе у завештању, зашто је неком нешто оставио а зашто неком није оставио и тако спречава касније спорове поводом распореда заоставштине (Кашћелан, 2011, 260.) Колико је нама познато није било коришћења видео снимака као доказних средстава у поступцима за расправљање заоставштине у нашој земљи.

Редовна завештања и даље се не могу сачињавати у електронској форми али се одређене дигиталне технологије могу користити приликом њиховог сачињавања. Тако треба размотрити укључивање сведока, тумача путем видео позива. Колике су предности дигиталних технологија видљиво је и кроз електронски Регистар завештања који води Јавнобележничка Комора а у којем се евидентирају сва завештања сачињена од стране јавних бележника у нашој земљи (Миловић, 2020, 95-96).

Пре свега, електронска форма може пронаћи своју примену у нашем завештајном праву у изузетним приликама (Krstić, 2019, 905-923), односно код усменог завештања. „Усмено завештање подразумева усмено изјављивање последње воље пред три сведока када због изузетних прилика у којима се налази не може да сачини завештање у писменој форми“ (Стојановић, 2022, 237). Наиме, аудио или видео снимком који би се слао сведоцима превазишли би се проблеми са изјавама сведока јер они имају различиту перцепцију догађаја и другачије схватају изјаву последње воље завештаоца (Стојановић, 2022, 238) те сумње у њихова сведочења, али

и уопште проналажења сведока које није лако пронаћи у изузетним приликама. У Шварцаској је, чак, било предлога да се усмено завештање замени аудио визуелним (Conti, 2019, 15). Међутим, и овде треба бити пажљив приликом законског регулисања, те евентуално назначити да ће се као озбиљна и стварна сматрати она воља изјављена одређеном лицу, појединцу, у њиховој интерној комуникацији а не, на пример, она саопштена у Instagram live-у, или објављена на YouTube-у.

5. ЗАКЉУЧАК

Употреба дигиталних технологија, у српском завештајном праву, на нивоу је научних расправа. Није сасвим једноставно изменити вишевековну традицију сачињавања завештања уз испуњење строгих формалних услова. Један од есенцијалних услова пуноважности готово свих облика завештања је писмена форма. Писмена форма традиционално ужива поверење људи, који су сигурни само када документ имају „црно на бело“. Међутим, развојем дигиталних технологија долази до промене схватања у погледу медија на којем се информације сачињавају, репродукују, генеришу или складиште. Некадашњу улогу хартије, данас презимају различити електронски уређаји.

Примена дигиталних технологија претпоставља техничку опремљеност те обученост за њихову употребу. Полазна основа за примену дигиталних технологија треба бити јасно дефинисање средстава која се могу користити за сачињавање завештања, као и начин њихове употребе за остварење наведеног циља. Није сваки уређај погодан за сачињавање појединих облика завештања. На пример, свако може приступити нечијем мобилном телефону, искуцати смс поруку и представити је као завештање. Иако су у пракси постојали спорадични случајеви прихватања смс завештања, тешко да овакви изузеци могу доћи до нивоа правила. Наиме, и поред могућности прикупљања података о тренутку сачињавања поруке, њеним накнадним изменама, тешко је утврдити ко је заиста сачинио, изменио или отворио поруку, као и да ли је било мана воље приликом њеног сачињавања. Коришћење друштвених мрежа у ове сврхе, довело би до ситуације да одређени подаци од значаја за аутентификацију послате поруке могу бити доступни само уколико би пружалац услуга, на пример Facebook, одлучио да их подели(на пример одакле је дошла пријава тог дана кад је порука сачињена, колико пута је било логовања, колико пута је порука виђена или колико њих је избрисано пре ове).

Употребу дигиталних технологија, и поред појединих недостатака, треба размотрити у нашем завештајном наследном праву, нарочито имајући у виду брзину њиховог развоја те тако бројне могућности за отклањање поменутих недостатака у будућности.

ЛИТЕРАТУРА

Beyer, G. W. & Buckley, W. R. 1989. Videotape and the Probate Process: The Nexus Grows, *Oklahoma Law Review*, Volume 42, No. 1.

Grant, K. J. 2008. Shattering and Moving Beyond the Gutenberg Paradigm: The Dawn of the Electronic Will. *Journal of Law Reform*, Vol 42. University of Michigan. Dostupno na: <https://core.ac.uk/download/pdf/232706205.pdf>, (18.5.2025.).

Димовски, Д. 1 (2024). Савремене технологије и криминалитет. *Зборник радова Правног факултета Универзитета у Приштини*. Косовска Митровица: Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Ђурђић Милошевић, Т. 2018. *Ограничење слободе завештајних располагања*. Докторска дисертација. Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.

Ђурђић Милошевић, Т. 2022. Електронски тестамент. *Зборник радова "Садашњост и будућност Услужног права"*. Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.

Zalucki, M. 2014. Testamentary Succession, New Technologies and Recodification: On the Research That Needs to Be Conducted. *Societas et iurisprudencia*. Vol. II, Issue 2.

Кашћелан, Б. 1/2011. Недоумице у вези са завештањем сачињеним путем видео записа. *Анали Правног факултета у Београду*. Година LIX. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.

Ковачевић Перић, С. & Мицовић, М. 2023. Заштита права запослених у савременом развоју. *Зборник радова Правног факултета Универзитета у Приштини*. Косовска Митровица: Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Conti, Y. 2019. *Latestament électronique: État des lieux et réflexions prospective*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/Yann-Conti/publication/339124636/Le_testament_electroniqueEtat_des_lieux_et_reflexions_prospectives_The_Electronic_Will_Situation_and_Prospective_Reflections/links/5e62a6be4585153fb3c689f6/Le-testament-electronique-Etat-des-lieux-et-reflexions-prospectives-The-Electronic-Will-Situation-and-Prospective-Reflections.pdf, (28.8.2025.)

Krstić, N. 2019. Reform steps in inheritance law regulation in the pre-draft of Serbian Civil Code – has the commission for codification done a good job. *EU and member states – legal and economic issues*. Vol. 3.

Mason, S. 2016. *Electronic Signatures in Law*. Institute of Advanced Legal Studies. London: University of London.

Миловић, Ј. 2020. Јавнобележничко завештање у српском правном систему. *Зборник радова Правног факултета Универзитета у Приштини*. Косовска Митровица: Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Savković, V. 2013. *Zaključenje ugovora u elektronskoj formi, osnovi prava elektronske trgovine*. Podgorica: Pravni fakultet Univerziteta u Podgorici.

Стојановић, Н. 2011. *Наследно право*. Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу.

Стојановић, Н. 2022. *Наследно право*. Ниш: Правни факултет Универзитета у Нишу.

What is an “Electronic Will”?. 2018. *Harvard Law Review*. Vol. 131. Issue 6. Dostupno na: https://harvardlawreview.org/wp-content/uploads/2018/04/1790-1811_Online.pdf, (15.8.2025.).

Закон о наслеђивању, “Сл. гласник РС”, бр. 41/95, 101/2003 – одлука УСРС и 6/2015.

Закон о електронској трговини, “Сл. гласник РС”, бр. 41/2009, 95/2013 и 52/2019.

Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању, “Сл. гласник РС”, бр. 94/2017 и 52/2021.

UNCITRAL, 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998. Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment. 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998.

DIRECTIVE 2000/31/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL, of 8 June 2000. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0031>, (10.9.2025.).

Uniform Electronic Act, National Conference of commissioners on Uniform State Law, 2019. Dostupno na: file:///C:/Users/MyPC/Downloads/UEWA_Final%20Act_2019dec301.pdf, (5.6.2025.).

Uniform Probate Code, National Conference of commissioners on Uniform State Law, 2019. Dostupno na: https://www.flprobatelitigation.com/wp-content/uploads/sites/837/2023/08/UPC_Final-Act_2023feb27.pdf, (2.9.2025.).

NRS: CHAPTER 133- WILLS, NRS: 133.085 Electronic will, Dostupno na: <https://law.justia.com/codes/nevada/chapter-133/>, (25.8.2025.).

Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији. 2024. Републички Завод за статистику. Београд: Република Србија. Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2024/Pdf/G202416019.pdf>, (1.9.2025.).

Регистар пружалаца квалификованих услуга од поверења. Министарство трговине, туризма и телекомуникација. Доступно на: <https://epotpis.mtt.gov.rs/registar-pruzalaca-kvalifikovanih-usluga-od-poverenja-2/>, (1.9.2025.).

Jovana MILOVIĆ-KUJUNDŽIĆ

Teaching Assistant, University of Priština in Kosovska Mitrovica, Faculty of Law, Republic of Serbia, jovana.milovic@pr.ac.rs; ORCID: 0000-0002-8031-0492.

TESTAMENTARY INHERITANCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES

Summary

Digital technologies provide us with unlimited opportunities for communication, new knowledge and discoveries. The advantages of digital technologies raise the question of their use in the sphere of testamentary inheritance. The possibility of drawing up a will via video, email or SMS is becoming increasingly relevant in practice. The research is therefore aimed at determining the possibility of introducing electronic wills into the Serbian legal system. The author, in particular, tries to point out the need to review the use of digital technologies in the field of testamentary inheritance and to propose their use in already existing forms of wills. An indispensable element of the use of digital technologies are the problems they can cause.

Key words: inheritance, digital technology, written form, handwritten signature, video recording.